

Halkların Demokratik Partisi'nin Legal Kürt Siyasal Hareketine Etkisi

Rengül Ekizceleroğlu¹

Özet

Türkiye'de legal Kürt siyasal hareketinin temsilcisi olan partilerin kendisi tarafından feshedilenler hariç çoğunluğu Anayasa Mahkemesi'nce kapatılmıştır. 2021 yılında hakkında açılan kapatma davasına dek legal Kürt siyasal hareketinin son temsilcisi kabul edilen Halkların Demokratik Partisi toplumun neredeyse her kesimini kucaklayan bir parti olma iddiasıyla öne çıkmıştır. Parti özünde sol bir parti olmakla birlikte, girdiği tüm seçimlerde populist seçim stratejileri izlemiştir. Ancak Parti'nin radikal demokrasi ile ilgili söylem ve hedefleri terör örgütü PKK ile olan ilişkileri nedeniyle toplumun geniş kesimlerince samimi bulunmamış, Parti etnik bir parti görünümünden sıyrılamamıştır. Bu çalışmada HDP'nin legal Kürt siyasal hareketini ne yönde etkilediğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, kuruluşundan kapatılma davası açılıncaya dek olan süreçte partinin tüzük ve programı incelenmekte ve Parti'nin seçimlerdeki performansı yaşanan olaylarla birlikte değerlendirilmektedir. Çalışmada HDP'nin Kürt siyasal hareketinin temel meselesi olan "Kürt sorunu"nun çözümüne ilişkin farklı bir politika geliştiremediği, ancak klasik sol politika yerine sol populist politika üretmek bakımından siyasi harekette kayda değer bir dönüşüm gerçekleştirdiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Halkların Demokratik Partisi, Kürt siyasi hareketi, kayyım, çözüm süreci

Jel Kodları: H83

The Effect of Peoples' Democratic Party on Legal Kurdish Political Movement

Abstract

Most of the parties representing the legal Kurdish political movement in Türkiye have been dissolved by the Constitutional Court, except for those dissolved by the party itself. The Peoples' Democratic Party, which was considered the last representative of the legal Kurdish political movement until the closure case filed against it in 2021, has come to the fore with the claim of being a party that embraces almost all segments of society. Although the Party is essentially a leftist party, it has pursued populist electoral strategies in all the elections it has competed in. However, the Party's discourse and goals regarding radical democracy were not found sincere by large segments of the society due to its relations with the terrorist organization PKK, and the Party could not get rid of its appearance as an ethnic party. This study aims to examine how HDP affected the legal Kurdish political movement. For this purpose, the Party's bylaws and program are examined from its foundation until the closing case is filed, and the party's performance in the elections is evaluated together with the events that took place. The study concludes that the HDP has not been able to develop a different policy regarding the solution of the "Kurdish question", which is the main issue of the Kurdish political movement but achieved a significant transformation in the political movement in terms of producing a left populist policy instead of a classical leftist policy.

Keywords: Peoples' Democratic Party, Kurdish political movement, trustee, resolution process.

Jel Codes: H83

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı	Etik kurul kararı gerektirmemektedir.
Yazarların Makaleye Olan Katkıları	R.E. 'in makaleye katkısı %100'dür.
Çıkar Beyanı	Üçüncü taraflar açısından çalışmada çıkar ilişkisi/çatışması bulunmamaktadır.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Edirne/Türkiye, rengulekizceleroğlu@trakya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6958-5607

1.Giriş

Günümüzde siyasal partiler olmaksızın temsili demokrasinin işlemesi mümkün kabul edilmemektedir. Gerçekten de siyasi partiler yerine getirdikleri işlevler nedeniyle siyasal amaçları olan diğer kurum ve kuruluşlardan ayrılmakta, özellikle temsil işlevleri bakımından alternatifleri bulunmamaktadır. İşte bu nedenledir ki gerek 1961 gerek 1982 Anayasası siyasi partileri demokrasinin “vazgeçilmez” kuruluşları olarak kabul etmiştir. Öte yandan, Türkiye’de Anayasa Mahkemesi’nin (AYM) siyasi parti kapatma kararlarına ilişkin kabarık bir geçmişi olduğu da bilinmektedir. Uzunca bir süre oldukça yasaklayıcı hükümlerin düzenlendiği siyasi partilere ilişkin mevzuatta 1995 yılı itibariyle olumlu birtakım düzenlemeler yapılmış ve konjonktürün de etkisiyle bir süre siyasi partilere açılan kapatma davası sayısında azalış yaşanmıştır. Ancak son dönemlerde legal Kürt siyasal hareketinin temsilcilerinden biri olan Halkların Demokratik Partisi’ne (HDP) açılan kapatma davası sonrasında siyasi hak ve hürriyetler mi devletin güvenliği mi tartışmaları yeniden gündeme gelmiştir.

Türkiye’de Cumhuriyetle birlikte gelişmeye başlayan siyasi parti kimlikleri genel olarak sisteme karşı çıkmayan laik ya da muhafazakâr, Türk milliyetçisi, üniter devleti savunan partiler olarak şekillenmiş, aykırı görüşlere sahip partilere pek itibar edilmemiştir. Bu bağlamda, özellikle devletin üniter yapısına ilişkin itirazlarıyla gündeme gelen, özerklik, özyönetim, federalizm gibi taleplerini dile getiren etnik partiler uzun bir geçmişe sahip olmamıştır. Kürt etnik niteliği ile 1984 yılında “parti” adıyla kurulan Kürt İşçi Partisi (PKK) ise bir siyasi parti değil, illegal bir hareket olarak bölücü faaliyetlere başlamış, terör örgütüne dönüşmüştür. Bu süreçte Kürt siyasetçiler gerek sağ gerek sol partiler içinde siyaset yapmış olmakla birlikte ilk kez merkezine “Kürt kimliğini” alan ve legal şekilde kurulan parti 1990 yılında kurulan Halkın Emek Partisi (HEP) olmuştur. Hakkında açılan kapatılma davasına kadar HEP’in başlattığı legal Kürt siyasal hareketinin son temsilcisi Halkların Demokratik Partisi olarak kabul edilmiştir. HDP, aynı tabandan geldiği kendinden önceki partiler gibi sadece bir “etnik” parti olmanın ötesinde, toplumun dışlanan tüm kesimlerini temsil edeceğini vadeden bir program izlemesiyle öne çıkan bir parti olmuştur.

Bir “siyasi partiler mezarlığı” olarak anılan Türkiye’de parti kapatma kararı yoğunluklu olarak iki hususla ilgili olmaktadır. Bu hususlardan biri “laikliğe aykırılık”, diğeri ise “devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırılık”tır. 1990’larda başlayan legal Kürt siyasi partilerinin kendi kendini feshedenleri dışındakilerin çoğunun akıbeti bu ikinci yasağa aykırılık nedeniyle AYM kararıyla kapatılmak olmuştur. Nitekim HDP hakkında da 2021 Mart ayında aynı gerekçeyle bir kapatma davası açılmıştır. Açılan dava usul yönünden eksiklikler nedeniyle AYM’ce reddedilmiş, ancak eksikliklerin tamamlanmasıyla dava yeniden açılmıştır. Bu çalışmada parti tüzüğü ve programı, mevzuat hükümleri ile seçim sonuçları ve akademik literatürün incelenmesi yoluyla Halkların Demokratik Partisi’nin; temsil ettiği gelenek, kuruluşu, girdiği seçimler ve hakkında açılan davalar ile yürüttüğü politikaların legal Kürt siyasal hareketine etkileri incelenmektedir. Çalışmada ayrıca HDP’nin de çok büyük oranda içinde olduğu “çözüm süreci” ve “kayyım” atamaları ele alınmaktadır.

2. Legal Kürt Siyasal Hareketi ve HDP’nin Kuruluşu

Halkların Demokratik Partisi 1980 askeri darbesi sonrası kurulan ve merkezine “Kürt kimliğini” alan ilk parti olarak kabul edilen Halkın Emek Partisi’nin (HEP) bağlı olduğu siyasi geleneğin devamı olarak kabul edilmektedir. HEP, 1990 yılında Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) içinde doğan bir krizden sonra kurulmuş bir partidir. SHP içinde bazı milletvekillerinin 1989 yılında Paris Kürt Enstitüsü’nün Paris’te düzenlediği Kürt Konferansı’na katılması nedeniyle ortaya çıkan bu kriz, bazı milletvekillerinin partiden ihraç edilmesine neden olmuş ve ihraç edilen bu milletvekilleri HEP’i kurmuşlardır. Kuruluşunda Türk solunun ve işçi hareketinin önemli isimlerinin de yer aldığı HEP, legal Kürt siyasal hareketinin başlatıcısı olarak kabul edilmektedir (Erdem, 2019; Coşkun, 2015).

HEP, 1991 yılında yapılan genel seçimlere içinden koştukları SHP ile ittifak yaparak girmiş ve mecliste 22 milletvekilliği elde etmiştir. Ancak partinin meclisteki varlığı çok uzun sürmemiş, HEP milletvekillerinin mecliste yeşil-sarı-kırmızı mendiller takmaları ve Diyarbakır Milletvekili Leyla Zana’nın meclisteki yeminini Kürtçe sözlerle bitirmesi gibi olaylar neticesinde 1992 yılında açılan kapatma davasında Parti “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı amaçladığı ve

Yasa'ya aykırı siyasi faaliyetlerin mihrakı olduğu" gerekçesiyle 1993 yılında Anayasa Mahkemesi'nce (AYM) kapatılmıştır (AYM, E.1992/1, K.1993/1, 14/07/1993).

Partinin kapatılma ihtimali nedeniyle bu dönemde kurulan Özgürlük ve Eşitlik Partisi (ÖZEP) kısa bir süre sonra HEP'e katılarak fesih kararı almıştır. Aynı sebeple kurulan Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP) hakkında da kapatma davası açılmış, parti kapatma davasının sonucunu beklemeden fesih kararı almıştır. Ancak fesih kararı AYM'ye ulaşmadan parti oybirliğiyle kapatılmıştır (AYM, E.1993/1, K.1993/2, 23/11/1993). HEP hakkındaki kapatma davası sürdüğü sırada SHP'den ihraç edilen milletvekillerinin kurduğu Demokrasi Partisi (DEP) de 1994 yılında AYM'ce kapatılmıştır (AYM, E.1993/3, K.1994/2, 16/06/1994).

Kapatılan DEP'in bazı eski milletvekilleri daha sonra Halkın Demokrasi Partisi'ni (HADEP) kurmuşlardır. HADEP Kongresi'nde PKK bayrakları ve Öcalan posterleri açılması gerekçesiyle bazı parti yöneticileri tutuklanmıştır. 1999 yerel seçimlerinde ülke genelinde yaklaşık %3,5 oranında (YSK, 1999) oy kazanan Parti'ye aynı yıl kapatma davası açılmış, 2003 yılında sonuçlanan davada AYM Parti'yi "yasadışı faaliyetlerin odağı" olduğu gerekçesiyle kapatmıştır (AYM, E.1999/1, K.2003/1, 13/03/2003). HADEP'in legal Kürt siyasal hareketine kazandırdığı önemli bir husus blok siyaseti kültürünün gelişmesi olmuştur. Zira Kürt siyasal hareketinde HADEP'le birlikte diğer sol-kanat partilerle kurulan ittifaklar yoluyla blok siyaset yapılmaya başlanmıştır (Tekdemir, 2016).

1997 yılında kurulan Demokratik Halk Partisi (DEHAP) hakkında "örgütlenmesini tamamlamadan seçimlere girme" gerekçesiyle kapatma davası açılmıştır ancak Parti 2005 yılında henüz dava sonuçlanmamışken fesih kararı almıştır. Aynı yıl Türkiye'de ilk defa eş başkanlık sistemini uygulayan Demokratik Toplum Partisi (DTP) kurulmuştur. Ancak Yüksek Seçim Kurulu (YSK) tarafından verilen kararla eş başkanlık sistemi hukuken tanınmamıştır. DTP genel seçim barajını aşamama ihtimali nedeniyle 2007 genel seçimlerine bağımsız adaylarla katılmış, 22 milletvekilliği elde etmiştir. Parti hakkında PKK'yi desteklediği gerekçesiyle 2007'de açılan dava 2009'da Parti'nin AYM'ce oybirliği ile kapatılmasıyla sonuçlanmıştır (AYM, E.2007/1, K.2009/4, 11/12/2009).

DTP'nin kapatılma davası sırasında partinin kapatılma ihtimaline karşı 2008'de Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) kurulmuştur. Eş başkanlık sistemi BDP'de de uygulanmaya devam etmiş ve DTP'nin kapatılmasından sonra yapılan ilk olağanüstü kongrede, Diyarbakır milletvekilleri Selahattin Demirtaş ile Gültan Kışanak BDP'nin eş genel başkanları olarak seçilmişlerdir. Bu süreçte 2009 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) daha sonra "demokratik açılım" olarak anılacak olan "Kürt açılımı"ni başlatmıştır. Bu açılım ile Kürt sorununun tanınmaması yönündeki resmi devlet politikası karşısında önemli bir adım atılmıştır. 2011 seçimleri AK Parti'nin iktidarıyla sonuçlanmış, Mart 2012'de dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül "Kürt sorunu" ile ilgili yeni bir politikanın işaretlerini vermiştir (Grigoriadis ve Dilek, 2018: 292). Nitekim Mart 2013'te fiili ateşkes ile süreç başlatılmış ve Kürt sorununa kalıcı çözüm bulmaya çalışılan bu barış süreci girişimine "çözüm süreci" adı verilmiştir (Köse, 2017).

BDP de HADEP'le başlayan blok siyasetini izleyerek 2011 seçimlerine sosyalist partilerden oluşan "Emek, Demokrasi ve Özgürlük Bloğu" ile iş birliği yaparak katılmış ve 36 milletvekilliği elde etmiş, seçim sonrasında "Kongre Girişimi" olarak adlandırılan yeni bir örgütlenme girişimi içinde yer almıştır (Okudan Dernek, 2014: 240). 15-16 Ekim 2011'de bileşenleri çeşitli sosyalist partiler, çeşitli dini azınlık temsilcileri ile LGBT, kadın ve çevre hareketleri temsilcileri olan Halkların Demokratik Kongresi (HDK) düzenlenmiştir (HDK, 2021). Bu bileşenlerin en belirgin ortak özelliği karşılanmamış taleplerinin varlığı olmuştur (Akkaya, 2020). 2012 yılında partileşme kararı alan HDK mecliste bir siyasi parti tarafından temsil edilme düşüncesiyle Halkların Demokratik Partisi'ni kurmuş ve böylece HDP legal Kürt siyasal hareketindeki yerini almıştır.

AK Parti'nin başlatmış olduğu çözüm sürecinin temel amacı çatışmaların bitirilmesi ve barış ortamının kurulması olmuştur. Bunun için de üç aşamalı bir plan öngörülmüştür. İlk olarak PKK terör örgütünün unsurlarının Türkiye topraklarını tedrici olarak terk etmesi, ikinci olarak hükümetin demokratik reformlar yapması ve son olarak da silahsızlanmanın ardından PKK unsurlarının siyasi ve sivil hayata entegre edilmesi planlanmıştır (Democratic Progress Institute, 2013: 11). Bu bağlamda AK Parti ve BDP'nin

temsilcilerinin de bulunduğu ve Öcalan ve Kandil yönetimi ile yapılan müzakereler sonucunda 21 Mart 2013 Nevruz günü çözüm sürecinin resmi olmayan başlangıç günü kabul edilmiştir. Akabinde Diyarbakır'daki Nevruz kutlamalarında Öcalan'ın mektubu okunmuş ve 23 Mart'ta PKK ateşkes ilan ettiğini duyurarak geri çekileceğini açıklamıştır. Ancak PKK geri çekilmeyi ağırdan almış ve nihayetinde de hükümetin gerekli reformları yapmadığını iddia ederek geri çekilmeyi Eylül 2013'te tamamen durdurmuştur. Dolayısıyla çözüm sürecinin birinci aşaması hiçbir zaman gerçekleşmemiştir (Köse, 2017). Türkiye'de aynı dönemlerde yaşanan Gezi Parkı Eylemleri, 17-25 Aralık Yolsuzluk Operasyonları, Suriye İç Savaşı gibi nedenler de süreci zayıflatmıştır. BDP ile başlayan ve HDP ile devam eden çözüm süreci 2015'te Ceylanpınar'da iki polisin şehit edilmesiyle son bulmuştur (Cumhuriyet, 2018).

2.1.HDP'nin parti tüzüğü ve parti programında öne çıkan hususlar

HDP hakkında açılan kapatma davasına dek, 1990'lı yıllardan itibaren merkezine Kürt kimliğini alan ve çoğunlukla AYM tarafından kapatılan bir siyasi geleneğin temsilcisi olmuştur. BDP'nin neredeyse bütün kadrosu partiye geçtiği için HDP, HEP geleneğinin devamı olarak kabul edilmişse de HDP kendinden önceki partiler kadar "etnik" bir siyaset yürütmemiş, hemen hemen her kesimden azınlıkların haklarını savunmak iddiasında olmuştur. HDP tüzüğü ve programı, kendinden önceki partilerle bazı bakımlardan benzer siyaset güderken, bazı bakımlardan ise radikal şekilde ayrılmaktadır. HDP tüzüğünün 2. maddesinde partinin amaçları özetle şu şekilde sıralanmıştır:

- Demokratik halk iktidarını hedeflemek,
- Başta anadilde eğitim hakkı olmak üzere diğer kültürleri ve kimlikleri korumak ve geliştirmek,
- Kapitalizm ve emek sistemine karşı işçilerin, emekçilerin, köylülerin hakkını savunmak,
- Yoksullukla mücadele etmek,
- Toplumsal yaşamın her alanında cinsiyetler arası eşitsizliğe karşı çıkmak, erkek egemen sistemi ve kadına yönelik şiddeti ortadan kaldırmak,
- LGBT bireylerin toplumsal yaşamda maruz kaldıkları her türlü ayrımcılıkla mücadele etmek,
- Kürt sorununda kalıcı barışı sağlamak,
- Ulusların özgür ve demokratik birliği ilkesi çerçevesinde, demokratik özerklik gibi çeşitli yönetim biçimlerinin tartışılması ve kendi kaderlerini tayin hakkı için mücadeleyi geliştirmek,
- Militarizmle mücadele etmek,
- Mülteci ve göçmenlerin haklarını savunmak (HDP, 2021a).

Yukarıda özetlenen parti amaçlarından HDP'nin Kürt kimliği yanında çeşitli azınlık kimliklerini de söylemine eklediği görülmektedir. HDP parti programı resmi internet sitesinde "emek, eşitlik, özgürlük, barış ve adalet için" sloganı başlığı altında yer almaktadır. Parti programı, tüzüğe benzer söylemlerle hazırlanmış ve Parti'nin hedefleri başlıklar altında toplanmıştır. Bu başlıklardan ilki, "Emperyalizme, savaşımlara, sömürüye ve hegemonyacılığa karşı mücadele"dir. Bu başlık altında Parti, halkların eşitliğine dayalı yeni ve özgür bir dünya kurulmasını amaçladığını belirtmekte ve halkların kendi kaderini tayin hakkını vurgulamaktadır. Parti programında yer alan diğer hedef "demokrasinin kazanılması için mücadele"dir. Bu başlıkta Parti, genel olarak, askeri-sivil bürokratik vesayete, katı merkezîyetçi idari yapılanmaya karşı çıkmaktadır (HDP, 2021).

Parti programındaki diğer bir başlık HDP geleneğinin en tartışılan söylemlerinden biri olan demokratik özerklik konusu ile ilgilidir. "Yerinde ve yerelde yönetim, demokratik özerklik" olarak adlandırılan bu başlıkta, siyasetin demokratikleşmesi için eğitimden sağlığa, kültürden trafığa kadar pek çok hizmetin özerk yerel ve bölgesel yönetimlerce yerine getirilmesi savunulmaktadır. Parti, bu başlık altında kent hakkı, yerellik hakkı, kamusal alanda anadilin kullanılması, çok dilli belediyeciliğin yaygınlaştırılması gibi hususlarda fikirler öne sürmektedir. Parti hedeflerindeki dördüncü başlık "Kürt sorununda barış, eşitlik ve demokratik çözüm için mücadele"dir (HDP, 2021). HDP'nin birçok bileşeni olmakla birlikte,

söyleminin merkezinde yer alan asıl bileşen Kürt kimliğidir. HDP bu husustaki görüşleri bakımından kendinden önceki partilerle aynı doğrultuda siyaset üretmiş, bu nedenle de bir etnik parti ya da bölge partisi olduğu yönündeki algıyı kıramamıştır.

Beşinci başlık “Emeğin haklarının kazanılması için mücadele”dir. “Kapitalizmle mücadele”, “emek sömürüsü” gibi kavramlar sol siyasete uygun olarak HDP söylemlerinde sıklıkla yer almaktadır. HDP bu başlıkta, yolsuzluk, yoksulluk ve gelir dağılımındaki uçurumla mücadele ettiğini belirtmektedir. Parti, işçi ve emekçilerin insan onuruna yaraşır ekonomik ve sosyal koşullara sahip olması için esnek, sağlıklı, güvencesiz ve sigortasız çalışmayla, sendikasıylaştırmayla, taşeronlaştırmayla mücadele edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (HDP, 2021).

Parti'nin hedeflerindeki “Halklara ve inançlara eşitlik ve özgürlük için mücadele” başlığında HDP, Türkiye’de yaşayan tüm halkların, kimliklerin, dillerin, kültürlerin, inançların özgürce yaşamasını ve kendisini geliştirmesini savunmaktadır. Parti devletin dini biçimlendirme aracı olarak gördüğü Diyanet’in ve zorunlu din derslerinin kaldırılması gerektiğini savunurken, eşitlik ve özgürlük kapsamlı bir laiklik için mücadele ettiğini vurgulamaktadır (HDP, 2021). Akkır (2018) HDP’nin sol ve seküler bir toplum yaratmayı, dini toplumun ve devletin dışına çıkarmayı hedeflediğini dile getirerek Parti’nin kendini meşrulaştırma araçlarından biri olan laiklik savunusunun adeta bir aldatmaca olduğunu ileri sürmektedir. Zira Akkır’a göre sol, seküler veya sosyalist dünyada dinin kamusal alanda yeri olmadığı gibi, aslanan dinden veya dinsel yapılardan arınmış bir toplumdur. HDP’nin dine ilişkin kurumları eleştirilerinin merkezine almasına rağmen kayda değer bir çözüm önerisi sunmadığını belirten yazar, bu durumun Parti’nin din söylemini inandırıcı ve gerçekçi olmaktan uzaklaştırdığına dikkat çekmektedir. Yazara göre PKK ile aynı ideolojik temele sahip HDP’nin stratejisinin merkezinde ulus oluşturma çabası yatmaktadır (Akkır, 2018).

Parti’nin ayırt edici söylemlerinden biri ise LGBT bireylerle ilgilidir. Aynı gelenekten gelen önceki partilerde de LGBT bireylerin haklarına ilişkin söylemlere rastlansa da HDP bu konuda en kararlı tutumu sergileyen parti görünümündedir. Parti programında “Partimiz heteroseksizmi bir tür ırkçılık olarak görür” denmekte ve LGBT bireylerin uğradığı ayrımcılık nefret suçu olarak kabul edilmektedir. Parti bu başlık altında ayrıca ekoloji ve yaşam mücadelelerinden bahsetmekte, doğanın ticarileştirilmesine karşı çıktığını belirtmektedir (HDP, 2021).

HDP programındaki başlıklardan biri “Kadınlara eşitlik ve özgürlük mücadelesi”dir. HDP’ye göre topluma hâkim kökleşmiş erkek egemen sistemin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bunun için Anayasa’dan kanunlara, mevzuattaki tüm cinsiyetçi öğelerin temizlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Parti ayrıca devlet ve erkek şiddetinin her biçimine karşı mücadeleyi savunmaktadır. Oldukça tartışmalı bir husus olan kürtaj meselesinde ise HDP, eşitlik ve özgürlük kapsamında kürtajı bir hak olarak görmektedir (HDP, 2021). Parti’nin cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi yönünde DTP ile uygulanmaya başlanan eş başkanlık sistemini de benimsediği bilinmektedir. Eş başkanlık sistemi HDP’nin de örgütlenme sisteminin esas unsurlarından biri olmuştur. Parti’nin her kademesinde il başkanlıkları, ilçe başkanlıkları, parti grubu ve parti genel başkanlıkları bir erkek ve bir kadın olmak üzere eş başkanlık sistemi üzerinden örgütlenmiştir. Öte yandan, eş başkanlık Türk hukukunda düzenlenmemekte ve hukuka aykırı kabul edilmektedir. Nitekim, 2015 yılında Van 3. Bölge İdare Mahkemesi’nin eş başkanlık ile ilgili yürütmenin durdurulması kararına Büyükşehir belediyesince yapılan itirazı değerlendiren Danıştay, itirazı reddederek, kararı onamıştır (CNN Türk, 2016). Ancak HDP’nin kadın temsiline verdiği önem seçimlerde gösterdiği kadın aday sayısından ve Parti’nin kadın milletvekili oranlarından anlaşılmaktadır.

2023 genel seçimlerinde oranlar değişmiş olmakla birlikte, Kasım 2021 verilerine göre TBMM’de %41,82’lik en yüksek oranla kadın milletvekiline (23 milletvekili) HDP’nin yer vermiş olduğu görülmektedir. Bu dönemde HDP’yi %18,75 oranla (54 milletvekili) AK Parti, %11,85 oranla (16 milletvekili), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), %8,33 oranla (4 milletvekili) Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve %5,56 oranla (2 milletvekili) İYİ Parti takip etmiştir (TBMM, 2021). 31 Mart 2019 yerel seçimlerinde de oran olarak en çok kadın aday gösteren (%50) ve kadın belediye başkanı çıkaran parti HDP olmuştur. Bu seçimlerin sonuçlarına göre HDP’nin kazanan isimlerinin %46’sı kadınlardan oluşmuştur (Evrensel, 2019). Bu veriler HDP’nin diğer bir söylemi olan erkek kadın eşitsizliğini ortadan

kaldırma hedefinin sadece parti tüzüğünde söylem olarak kalmadığını, uygulamaya da konulduğunu göstermesi açısından önemlidir.

HDP parti programındaki parti hedeflerinde yer alan son başlık “Söz, yetki ve karar gençlere” başlığıdır. HDP bu başlıkta, kapitalist politikalara karşı çıkmakta, işsizlikle mücadeleyi, niteliksiz eğitim anlayışının reddedilmesini savunmaktadır. Parti, eşitsizliği derinleştirdiğine inandığı sınav sisteminin ve Yükseköğretim Kurulu’nun kaldırılmasını, üniversitelerin kendi bileşenleriyle yönetilmesini savunmaktadır. Parti ayrıca gençlerin karar mekanizmalarına katılımının sağlanması ve artırılması için yerelden başlayarak siyasete katılım kanallarının geliştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. HDP son derece tartışmalı olan zorunlu askerlik uygulamasının kaldırılmasını ve vicdani ret hakkının yasalarca güvence altına alınmasını savunmaktadır (HDP, 2021). Vicdani ret meselesi HDP ile aynı gelenekten gelen önceki partilerde de sık sık gündeme getirilen bir husus olmuştur.

Popülizmi siyasi faaliyetlerin merkezinde gören ve onu bir strateji olarak ele alan Laclau ve Mouffe’ya göre popülizm solda siyaset yapmanın yeni yöntemidir. Bu yöntem yeni toplumsal hareketler olarak bilinen ırkçılık karşıtı mücadele, ekolojik hareketler, eşcinsel hareket, ikinci dalga feminizm gibi klasik sol partilerin bünyesinde yer almayan hareketleri de bünyesine katarak siyaset yürütme yöntemidir. (Aktaran: Akkaya, 2020: 8). HDP’nin tüzük ve programı ile söylemleri sol popülist bir siyaset yürüttüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Parti halkların kendi kaderini tayin etmesi ve demokratik özerkliğin savunulması konuları bakımından kendinden önceki partilerle aynı çizgide hareket etmiştir. Ayrıca katı merkezi yapılanma ile yerel yönetimler üzerindeki vesayet denetimine ve militarizme karşıtlık bakımından da kendinden önceki partilerle benzer politikalar sunmuştur. Öte yandan HDP, parti tüzüğü ve programında işçi ve emekçi haklarına, kadın erkek eşitliğine yaptığı vurgularla, etnik veya dinsel bakımdan farklı ya da azınlıkta kalan toplumsal kesimlerin haklarını savunmak yoluyla önceki partilerden ayrılmış, sadece etnik bir parti olmadığını iddia etmiştir. Bu yönüyle de özünde sol bir parti olmakla birlikte, tüm seçmen kitlelerinin oyunu almaya yönelen *catch all* partisi görünümü çizmiştir.

Tekdemir’e göre (2016) HDP’yi önceki Kürt partilerinden ayıran en önemli özelliği sistemden “geri çekilmek” yerine mevcut sistemi radikal bir politikayla dönüştürmeye girişmesidir. Yazar, partinin radikal bir kimlik ve radikal bir vatandaşlık önerdiğine işaret etmekte ve bu yeni düzende Parti’nin sistemden çekilmek yerine sisteme katılımı tercih ederek sistemi radikal şekilde dönüştürmeyi amaçlayan bir siyasal zemin oluşturduğunu belirtmektedir. HDP kendinden önceki Kürt partilerinden farklı olarak “ilerici” bir sol kanat popülist partisi görünümündedir. Parti Kürt partisi olmaktan ziyade, Kürtlerin öncülük ettiği bir parti olduğunu iddia etmektedir. HDP “Türkiyelileşme” hedefini önemle vurgulamış, kendini sadece Doğu’yla ya da Kürt talepleriyle sınırlandırmak yerine, ülkenin diğer bölgelerinde de siyasi faaliyet alanını genişletmiştir. HDP’nin popülizmi Batı’da modern, demokratik, laik ve sol bir söylem yürütürken, Doğu’da Kürt ittifakına yönelik olarak ortak kimlik, dil, coğrafya vb. üzerinden yürütmesinden okunabilir (Tekdemir, 2016). HDP’nin önceki Kürt etnik kimliğine dayalı partilerden ayrılmasını sağlayan bu söylemlerinin gelecekteki Kürt siyasi hareketince de benimseneceği öngörülebilir. Zira HDP bu popülist siyaseti sayesinde kendinden önceki partilere kıyasla seçimlerde daha yüksek oranlarda oylar elde etmiş ve legal Kürt siyasal hareketinde önemli bir dönüşüm gerçekleştirmiştir.

2.2.HDP’nin seçim karnesi

HDP’nin kurulduktan sonra girdiği ilk seçim 30 Mart 2014 yerel seçimleridir. Bu seçimlerde Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) ile HDP ortak hareket etmiş, Güneydoğu ve Doğu Anadolu illerinde BDP çatısı altında seçimlere girerken, diğer bölgelerde ise HDP çatısı altında girmişlerdir (Okudan Dernek, 2014). BDP çatısı altında aday gösterilen bölgelerde toplamda %4,18 oy alarak ikisi büyükşehir olmak üzere toplam 99 belediye başkanlığı seçimi kazanılırken, HDP’nin tek başına aday gösterdiği bölgelerde ise hiç belediye başkanlığı seçimi kazanılamamış ve HDP toplamda %2,01 oranında oy almıştır (YSK, 2014; YSK 2014b).

2014 yerel seçimlerinin üstünden çok geçmeden aynı yıl Ağustos ayında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimi sadece HDP için değil tüm Türkiye için büyük önem arz etmiştir. Çünkü Türk demokrasi tarihinde

ilk defa cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmiştir. HDP parti eş başkanı Selahattin Demirtaş'ı cumhurbaşkanı adayı olarak kamuoyuna sunmuştur. Yapılan seçimlerde Demirtaş %9,78 oranında (YSK, 2014c) oy alarak bir önceki seçimlere göre beklenenin üzerinde oy almış ve bu sayede HDP gelecek seçimlere daha özgüvenli girmiştir.

HDP ve temsilcisi olduğu siyasal hareketten gelen partiler 2015 genel seçimlerinden önceki seçimlere o dönem Türkiye'de uygulanan %10'luk seçim barajı nedeniyle bağımsız adaylarla girmiştir. 2015 seçimlerinde HDP'nin seçim barajı altında kalması halinde meclisteki temsil yetkisini kaybedecek olması ve aldığı oyların çoğunluğunun iktidar partisine gidecek olması gibi riskler bulunmakla birlikte, cumhurbaşkanlığı seçiminde Demirtaş'ın aldığı oy oranı partiyi umutlandırmış ve HDP bu riskleri göze alarak seçimlere parti olarak katılma kararı almıştır (Bardakçı, 2016, Kaya ve Whiting, 2018; Coşkun, 2015).

HDP'nin önceki seçimlerde etnik Kürt milliyetçiliği olan söylemi, 2015 seçimlerinde "Türkiyeli" olarak radikal biçimde değişmiştir (Grigoriadis ve Dilek, 2018). HDP Haziran 2015'te yapılan genel seçim sonucunda %13,12 oranında oy alarak 80 milletvekiliyle mecliste temsil edilmeye hak kazanmıştır (YSK, 2015). Bu sonuçlar HDP için önemli bir başarı olmuştur. Çünkü HEP'ten bu yana %4 - %6 bandında oy alan bu siyasi gelenek ilk defa %10 barajını aşmış ve hatta Türkiye'de bu seçim özelinde AK Parti'nin tek başına iktidar olamamasının baş aktörlerinden biri olmuştur. Partinin bu başarısını, muhafazakâr Kürtlerin ve Kürt olmayan sol-liberal çevrenin HDP'nin söylemlerinden etkilenmesi ile ilişkilendirmek mümkündür (Erdem, 2019). Gezi olayları sırasında ve sonrasında Türkiye'nin batısında ve büyükşehirlerde yaşayan seçmenlerin AK Parti yönetiminden duydukları hoşnutsuzluk ile CHP muhalefetinin etkisizliğinin birleşimi de HDP'nin seçimlerden iyi sayılabilecek bir sonuçla çıkmasında etkili olmuştur (Kaya ve Whiting, 2018). Ayrıca çözüm süreciyle başlayan çatışmasız ortam da Doğu ve Güneydoğu'da yaşayan bölge halkının HDP'ye olan sempatisini arttırmıştır. Öte yandan, milliyetçi çevrenin süreçten duyduğu rahatsızlık 2015 Haziran seçimlerinde MHP'nin de oylarını arttırmıştır.

AK Parti Haziran 2015 seçiminde %40,87 oy oranıyla 258 milletvekili çıkarmış ve 2002'de iktidara geldiğinden beri ilk defa mecliste tek başına iktidarı kuracak çoğunluğu elde edememiştir. Meclisteki diğer partilerin de aralarında anlaşamaması ve herhangi bir koalisyon kurulamaması sonucunda Kasım 2015'te tekrar seçim kararı alınmıştır. Çözüm sürecinin bitmesiyle Doğu ve Güneydoğu'da tekrar başlayan terör eylemleri ve operasyonlar sonucunda her gün şehit haberlerinin gelmesi iktidar partisinin milliyetçi söylemlerini arttırmış ve istikrarsızlığın bitmesini isteyenlerin de oyuyla 1 Kasım 2015'teki seçimde HDP seçim barajını aşırsa da aldığı %10,76'lık oy oranıyla 59 milletvekili çıkarabilmiştir (YSK, 2015c). Beş ay gibi kısa bir sürede HDP'nin oylarındaki bu düşüş, artan terör olaylarına rağmen HDP'nin açık bir biçimde terörü reddetmemesi ve demokratik bir siyasetten yana söylem ve eylem ortaya koyamaması, yaşanan istikrarsızlık, artan milliyetçi söylemler ve hendek-barikat eylemlerinde HDP'nin işlevsiz kalması ile ilişkilendirilebilir (Erdem, 2019; Aydın vd., 2017).

1 Kasım 2015'te AK Parti yeniden tek başına iktidara gelebilecek oy oranına sahip olmuş ve hükümeti kurmuştur. Türkiye'de sık sık gündeme gelen yeni anayasa tartışmaları bu dönemde de ortaya atılmış ve Türkiye'nin yaklaşık bir asırlık parlamenter sistemden ayrılıp, "cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi"ne geçmesi yönünde bir anayasa değişikliği teklifi mecliste kabul edilerek, anayasa değişikliği için referandum kararı alınmıştır. HDP "Referandumda 'HAYIR' hepimize kazandıracak" sloganıyla yaptığı açıklamada cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin tek kişi yönetimi olduğu ve bu nedenle de demokratik olmadığını savunmuştur (HDP, 2017). 16 Nisan 2017'de yapılan referandumda %51,4 "EVET" oyu çıkması sonucunda (YSK, 2017) Türkiye'de, cumhurbaşkanlığı hükümet sistemini öngören maddeler kabul edilerek Anayasa değiştirilmiştir.

Anayasa değişikliği ile fiiliyatta da bu sisteme geçilebilmesi için 2018'de cumhurbaşkanlığı seçimi ve genel seçimler birlikte yapılmıştır. Cumhurbaşkanlığı seçimine HDP tekrar Selahattin Demirtaş'ı aday olarak göstermiş ve Demirtaş yapılan seçim sonucunda %8,40 oranında oy almıştır (YSK, 2018). Genel seçimde ise HDP %11,70 oranında oy alarak bir önceki seçime göre koltuk sayısını 8 arttırarak mecliste 67 milletvekiliyle temsil edilmeye hak kazanmıştır (YSK, 2018b). Cumhurbaşkanlığı seçimiyle milletvekili seçimi arasındaki yaklaşık %3,5'lik oy farkı bulunmasının nedeni parti seçmenlerinin

Demirtaş'ın Cumhurbaşkanı olmaya yeterli oyu alamayacağını düşünerek diğer adaylara oy vermesi ile ilişkilendirilebilir.

31 Mart 2019 yerel seçimlerinde HDP çok kritik bir rol oynamıştır. Parti bu seçimde Türkiye'nin doğusunda ve batısında iki ayrı strateji izlemiştir. HDP, Doğu'da daha önce kazandığı ancak kayyım atanan belediyelerde yeniden seçimleri kazanma amacına yönelik hareket ederken, Batı'da ise Cumhuriyet İttifakı'na seçimleri kaybettirme amacını gütmüştür. Kısacası HDP stratejisini "Doğu'da kazanmak, Batı'da kaybettirmek" üzerine kurmuştur (Erdem, 2019). Bu stratejisini de özellikle büyükşehirlerde aday göstermeyerek Millet İttifakı'na destek sunarak yapmıştır. Yapılan seçim sonucunda HDP, Türkiye genelinde %4,15 oy alarak 3 büyükşehir belediyesi, 5 il belediyesi ve 50 ilçe belediyesi kazanmıştır (YSK, 2019). Her ne kadar HDP Doğu ve Güneydoğu'da istediği oy oranına ulaşamamış olsa da batıda uyguladığı strateji işe yarımış ve İstanbul, Ankara gibi büyükşehirlerde Millet İttifakı adaylarının seçimi kazanmasında önemli bir rol oynamıştır.

2.3.HDP'li belediyelere kayyım atanması

Türkiye'de 15 Temmuz 2016'da yaşanan darbe girişimi sonrası çok sayıda hukuksal düzenleme yapılmıştır. Bu hukuksal düzenlemelerden en tartışma yaratanı ise yerel yönetimleri de ilgilendiren 674 sayılı KHK (RG.01.09.2016, Sayı: 29818) olmuştur. Bu KHK ile seçimle başa gelmiş yerel yöneticilerin yerine, atanmış bir yönetici olarak "kayyım"ların gelebilmesinin önü açılmıştır. Nitekim Anayasa'nın 127. maddesinin 4. fıkrası ile İçişleri Bakanı'na Anayasa'daki şartlar oluştuğunda mahalli idare organlarını geçici olarak görevden alma yetkisi verilmiştir. Söz konusu olağanüstü hâl KHK'si hükmü ile de merkezi idareye geçici olarak görevden alınan bu organların yerlerine "kayyım" atama yetkisi verilmiştir.

674 Sayılı KHK ile Belediye Kanunu'nun 45. maddesine bir fıkra eklenmiştir. Normal şartlarda belediye organı veya üyesinin bu görevi yapacak şartları kaybetmesi durumunda yeniden seçim yapılması gerekmektedir. Ancak söz konusu olağanüstü hâl KHK'si ile getirilen düzenlemeyle

"... belediye başkanı veya başkan vekili ya da meclis üyesinin terör veya terör örgütlerine yardım ve yataklık suçları sebebiyle görevden uzaklaştırılması veya tutuklanması ya da kamu hizmetinden yasaklanması veya başkanlık sıfatı veya meclis üyeliğinin sona ermesi hallerinde 46. maddedeki makamlarca belediye başkanı veya başkan vekili ya da meclis üyesi görevlendirilir..." denilerek, Belediyeler Kanunu'nun 46. maddesine göre bu görevlendirme yetkisi büyükşehir ve il belediyelerinde İçişleri Bakanı'na, diğer belediyelerde ise valilere verilmiştir.

Olağanüstü hâl KHK'sinin yürürlüğe girmesiyle çoğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden olmak üzere çok sayıda belediye başkanı ve belediye meclis üyesi görevlerinden uzaklaştırılmış, vesayet makamlarınca yerlerine başkan vekili ve meclis üyeleri görevlendirmiştir. İçişleri Bakanlığı, 2019 yılında yayımladığı raporunda kayyım atama nedenleri olarak şu gerekçeleri ileri sürmüştür: HDP'li bazı belediyelerin özyönetim/özerklik ilan etmeleri, hendek ve barikat eylemlerinde bazı belediyelerin PKK'ya lojistik destek sağlaması ve maddi yardımda bulunması, bazı belediye başkanı veya meclis üyelerinin hakkında açılmış örgüt üyeliği veya yöneticiliği ile ilgili soruşturmaların ya da kovuşturmaların olması. İçişleri Bakanlığı (2019: 10-13, 2017: 32-35) belediyelere yapılan görevlendirmelerin sadece terör örgütlerine yardım ve yataklık nedeniyle yapıldığını ve sadece PKK/KCK ile iltisaklı olanlara değil, diğer terör örgütleriyle iltisaklı olan belediyelere de görevlendirme yapıldığını özellikle belirtmekteyken, kayyım atamaları ulusal ve uluslararası alanda tepki ile karşılanmıştır. Venedik Komisyonu (2017: 21; 2016: 48) hükümetin olağanüstü yetkilerini çok geniş yorumladığı ve Türk Anayasası ve uluslararası hukukun izin verdiğinin ötesine geçen tedbirler aldığı yönünde görüş belirtmiştir. 2019 yerel seçimlerinden sonra bir kayyım ataması dalgası daha yaşanmıştır. 2019'un Ağustos ayı ve takip eden aylarda ve Mart 2020 itibarıyla de HDP'nin büyükşehir, il, ilçe ve belde belediyelerine kayyım atamaları devam etmiştir.

İçişleri Bakanlığı'nın kayyım atamaları için gösterdiği gerekçelerin çoğu çözüm sürecinin bitmesiyle başlayan çatışma sürecine ilişkindir. Bu gerekçeler 2019 yerel seçimlerinden sonra yapılan atamalar için

geçerli görünmemektedir. 2019 sonrası yapılan kayyım atamaları için tek geçerli gerekçe bazı başkan veya üyeler hakkında soruşturma veya kovuşturma olması olabilir. Ancak yargı organlarınca haklarında kesinleşmiş bir hüküm bulunmayan kişiler hakkında bu tedbirlerin uygulanması hususu eleştiriye açıktır.

Öte yandan, HDP üyelerinin terör örgütünü övücü ve onlara destek verici nitelikteki açıklamaları kamuoyunda haklı olarak eleştirilmiş ve tepki gösterilmiştir. Parti her ne kadar sol popülist bir siyaset yürütmüş olsa da Kürt meselesine verilen öncelik ve ağırlık parti programından da okunmaktadır. Parti'nin önde gelen isimlerinin terör örgütü ile ilgili ifadeleri HDP'nin kendinden önceki partilerce başlatılan “Türkiyelileşme” ve “demokratikleşme” politikalarındaki samimiyetinin sorgulanmasına neden olmuştur. Nitekim 2015 seçimleri sonrası kayyım atamaları ile sonuçlanan olaylar da bunun bir göstergesidir. Zira yerel demokrasinin geliştirilmesine yönelik Parti'nin öne sürdüğü argümanlar, yerel imkanların terör örgütleri ile paylaşıldığının ortaya çıkmasıyla akamete uğramıştır (Akkaya, 2020). Güneydoğu'da bazı bölgelerde yerel yönetimlerin PKK militanlarınca yönetildiğine ya da yönlendirildiğine ilişkin kanıtlar HDP'nin radikal demokrasi savunusunun arkasındaki gerçek amacın demokratikleşme değil, güneydoğuda Kürt egemenliğinin artırılması olduğu yolunda görüşleri güçlendirmiştir (Kaya ve Whiting, 2018).

Şüphesiz ki demokrasi ve hukuk devleti ilkesi gereği görevden alınan üyelerin yerine tekrar halk iradesini yansıtacak bir seçim yapılması gerekir. Türkiye'deki uygulamada vesayet makamlarının yerel yönetimler üzerinde adeta birer hiyerarşik amir konumuna getirildiği görülmektedir (Keleş ve Özgül, 2017). Bu durumun Türkiye'nin de tarafı olduğu Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na uygun olmadığı Venedik Komisyonu'nca da dile getirilmiştir. Öte yandan, olağanüstü hâl gibi durumlarda devletlerin kayyım atama gibi tedbirler alması mantığa aykırı değildir. Bu durum devletlerin kendini koruma içgüdüleri ile açıklanabilir. Ancak bu tedbirlerin kısa süreli ve orantılı da olması gerekir. Kayyım atamalarının bir kısmı yukarıda ele alındığı üzere uluslararası hukuka, demokrasi ve hukuk devleti ilkelerine uygun olmayacak şekilde gerçekleşmiş, yanlış yanlışla düzeltilmeye çalışılmıştır. Ancak terör örgütüne yardım ve yataklık edilmesi gibi durumlar da şüphesiz devletin güvenliğine yönelik ciddi tehditlerdir. HDP'nin “Kürt sorunu”nu barışçıl yollarla çözmek istediği yolundaki söylemleri terör örgütüne yapılan yardımların ortaya çıkmasıyla inandırıcılığını yitirmiştir.

3.HDP'ye Açılan Kapatma Davası

Türkiye'de HEP geleneğinden gelen partilerin çoğu terör örgütüyle aralarında organik bağ olduğu gerekçesiyle kapatılmıştır (Aydın vd., 2017). Kamuoyunda kullanılan yaygın ifadeye göre bu partiler “PKK terör örgütüyle aralarına yeterince mesafe koyamamakta”dır. Bu siyasi geleneğin temsil ettiği partilerin kapatılması tartışmaları adeta gündemden hiç düşmemiştir. Bu gelenekten gelip AYM'ce kapatılan partilerce Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) açılan davalarda Mahkeme Türkiye aleyhine kararlar vermişse de pek bir değişiklik olmamıştır. Esasen 1995 ve izleyen yıllarda Siyasi Partiler Kanunu'nda ve Anayasa'da yapılan değişiklikler, parti kapatma yaptırımının sadece Anayasa'da sayılan gerekçelerle sınırlandırılması, odak olma kriterinin eklenmesi ve AYM'nin kapatma kararı verebilmesi için gerekli olan çoğunluğun üçte ikiye çıkarılması gibi düzenlemeler siyasi partiler mevzuatındaki yasaklayıcı yaklaşım bağlamında olumlu gelişmelerdir. Bu iyileştirmelere ek olarak yaşanan çatışmasız ortamın da etkisiyle belli bir müddet AYM'ye açılan parti kapatma davası sayısında azalış yaşanmıştır. Ancak çözüm sürecinin sonuçsuz kalması ve 2015 seçimleriyle birlikte HDP'nin oy oranlarının artması bu hususta yeni bir dava açılması ihtimalini doğurmuştur.

Nitekim Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı 17 Mart 2021 tarihinde yaptığı yazılı açıklamada “siyasi parti yönetici ve üyelerinin terör örgütleriyle irtibatlı ve iltisaklı olmaması gerektiğini, HDP'nin yönetici ve üyelerinin ise PKK terör örgütü ve bağlı örgütlerle birlikte hareket ettiklerinin ve bu nedenle de devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı amaçladıklarının anlaşıldığı gerekçesiyle partinin kapatılması için AYM'ye dava açtığını açıklamıştır (Sözcü, 2021).

İddianamenin içeriği kısa sürede kamuoyuna yansımıştır. İddianamede genel olarak partinin kapatılması talebiyle birlikte partinin önde gelen isimleri başta olmak üzere çok sayıda partili hakkında 5 yıl süreyle siyaset yasağı talebinde bulunulmuştur. Ayrıca partiye yapılan hazine yardımı varsa kesilmesi, ödenmişse

geri alınması ve partiye üye kaydının durdurulması, partinin banka hesaplarına bloke konulması gibi talepler iddianamede yer almıştır. AYM, 31 Mart 2021 tarihinde yaptığı inceleme sonucunda iddianameyi usul eksiklerinden dolayı oybirliği ile iade etmiştir. AYM iade kararında, bir parti kapatma davasında iddianamenin nasıl hazırlanması gerektiğini açıklamak durumunda kalmıştır. AYM, davada yasaklılığı istenen çok sayıda kişiyle ilgili hatalı ve eksik bilgiler olduğu, ilgililerin eylemleri ile partinin bu eylemlerin “odağı haline gelmesi” arasındaki ilişkinin ortaya konulmadığı, iddianamede eylemlerinden söz edilen bazı kişilerin isimleri ile hakkında yasaklılık kararı verilmesi istenen kişilerin isimleri arasında farklılık olduğu, atıfta bulunulan binlerce soruşturma, yüzlerce kamu davası ile mevcut kapatma davası arasında ilişkinin ortaya konulmadığı gibi eksiklikler bulunduğunu tespit etmiştir (AYM, E. 2021/1, K.2021/1, 31.03.2021). Haziran 2021’de Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı dosya üzerindeki eksiklikleri tamamlayarak yeniden parti hakkında kapatma davası açmış ve dava süreci başlamıştır.

Uygulamada parti kapatma konusu çok kez politik bir mesele haline gelmiştir. Nitekim HDP hakkındaki kapatma davasının da 2023 seçimleri öncesinde Millet İttifakını zora sokmak için açıldığı yönünde görüşler dile getirilmektedir (Kaynar, 2021). Daha önceki partilerin kapatılması tartışmalarında da kapatma kararlarının siyasi saikli olduğu, yargının siyasete kurban edildiği sık sık dile getirilmiştir. HDP eş genel başkanı Mithat Sancar davanın yeniden açılması sonrasında “bu davanın savcısı iktidarsa, avukatları da halkın kendisidir, en başta Kürt halkıdır (...) AYM kapatma kararı verirse kendini de kapatma kararı vermiş olacaktır (...) AYM, halkın vicdanında ve dünya demokrasi kamuoyunda kendisini de mahkûm etmiş olacaktır” diyerek (Evrensel, 2021) mahkemenin siyasi saikli karar vereceğine gönderme yapmanın yanında, aslında konunun bir başka boyutuna da değinmiştir. Uzunca bir süredir AİHM’ce parti kapatma kararlarıyla ilgili Türkiye aleyhine verilen kararlar ülke itibarına gölge düşürmektedir. Ne yazık ki parti kapatmaları söz konusu olduğunda Kürt siyasal hareketinin temsilcileri olan partilerle ilgili olarak bir kısır döngüye girilmiştir. Siyasi parti kapatma sadece tabelalarda değişiklik yapmakta, kapatılan partinin yerini farklı bir isimle, aynı gelenek ve ideolojiyle, aynı siyasetçilerle yeni bir parti almaktadır. Bu nedenle siyasi parti kapatma konusundaki sorunları, politik yanları yokmuşçasına sadece hukuki temellerde tartışmak gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır.

AYM’nin bağımsızlığı ve tarafsızlığı konusundaki tartışmalar bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır. Ancak özellikle siyasi parti kapatma kararları söz konusu olduğunda Anayasa Mahkemesi’nin yargısal aktivizm yapabildiği bilinmektedir (Özbudun, 2007). Konuya AYM’nin yaptığı yargılamaların mevzuata uygun olup olmadığı yönünden bakılacak olursa, daha önceki legal Kürt siyasal hareketinin temsilcisi partiler hakkındaki davalar incelendiğinde kapatma gerekçesine esas alınan ifade ve eylemlerin Anayasa ve Siyasi Partiler Kanun’unca yasaklanmış ifade ve eylemler olduğu görülmektedir. AYM’nin yaptığı yargılamalarda mevzuattaki yasaklayıcı hükümleri geniş yorumladığı söylenebilir ancak verdiği kararların iç hukuka uygun olmadığı söylenemez. Öte yandan AYM’nin verdiği siyasi parti kapatma kararlarının çoğunun AİHM içtihatlarına uygun olmadığı söylenebilir. Zira AİHM içtihatları ve Venedik Komisyonu’nun parti kapatmaları ile ilgili geliştirmiş olduğu standartlara göre bir siyasi partinin kapatılması sadece “şiddet kullanması, sivil barışı veya ülkenin demokratik anayasal düzenini tehdit etmesi” halinde uygulanabilecek istisnai bir yaptırımdır. Ayrıca parti kapatma yerine uygulanabilecek daha hafif yaptırımlar söz konusuysa o yaptırımların tercih edilmesi, parti kapatmaya son çare olarak başvurulması gerekmektedir (Venice Commission, 2010, md. 89-92). AİHM daha önce Türkiye’de kapatılan partiler hakkında yargılama yaptığı davalarda (*Refah Partisi v. Türkiye* davası hariç) AYM’nin kapatma kararlarına esas oluşturan söylem ve eylemleri toplanma ve örgütlenme özgürlüğü ile ifade özgürlüğü kapsamında görmüş, Türkiye’nin AİHS ile korunan bu hakları ihlal ettiği sonucuna varmıştır.

HDP şiddeti tasvip etmediğini PKK ile herhangi bir bağı olmadığını iddia etmekle birlikte bu hususlar belirsizlik taşımaktadır. Kaya ve Whiting’e göre “HDP’nin sadece PKK’nin siyasi cephesi olduğunu söylemek fazla ileri gitmek olacaktır ancak ikisi arasındaki güçlü ideolojik bağların varlığından ve karşılıklı sempatiden şüphe yoktur”. Nitekim HDP’nin ademi merkezizetçilik politikası Öcalan’ın çatışmaya çözüm olarak gösterdiği “demokratik konfederalizm” anlayışından kaynaklanmaktadır. PKK de HDP ile bağı olduğunu reddetmekle birlikte destekçilerini HDP’ye oy vermeye davet etmiştir. HDP’li milletvekillerinin PKK’lıların cenazelerinde tabut taşınması, bazı HDP’lilerin meclisten çıkarılırken attığı sloganlar aralarındaki bağın işaretleri olarak görülmektedir (Kaya ve Whiting, 2018: 12). Bu gibi olaylar

Parti hakkındaki “PKK ile arasına yeterince mesafe koyamadı” eleştirilerini haklı olarak gündeme getirmiştir.

HDP'nin de kapatılması halinde AİHM'ye başvurması muhtemeldir. Ancak böyle bir dava açılması halinde AİHM'nin önceki içtihadına uygun karar verip vermeyeceği bu kez daha büyük önem taşıyacaktır. Mahkeme'nin önceki içtihadına uygun karar vermesi halinde bu durum Türk hükümeti tarafından siyasi saikli olarak algılanmaya açıktır. Zira bu kez HDP'nin yönetimindeki yerel yönetimlerce terör örgütüne sağlanan kaynaklara ilişkin kanıtlar mevcuttur. AİHM'nin partinin kapatılmasını demokratik bir toplumda zorunlu bir önlem olarak görmemesi ve orantılı bulmaması, sadece ilgili yerel yöneticilerin cezalandırılmasını haklı görmesi muhtemeldir. Sonuç olarak, legal Kürt siyasi partilerinin kapatılması süreçleriyle ilgili kısır döngü yaşanmaya ve sorun kemikleşerek büyümeye devam edecek gibi görünmektedir.

4. Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda siyasi partiler demokratik sistemin vazgeçilmez unsuru kabul edilmekle birlikte Türkiye'de, yaşanan askeri darbeler ve bu alana ilişkin mevzuata hâkim militan demokrasi anlayışına bağlı olarak birçok kez siyasi partiler kapatılmıştır. Kapatılan parti gruplarından biri laikliğe aykırılık nedeniyle kapatılan partilerken, daha geniş bir grup oluşturan diğeri ise savundukları “özyönetim”, “özerklik” gibi görüşler nedeniyle üniter devlet yapısı için tehlike olarak görülen Kürt siyasal hareketinin temsilcisi partiler olmuştur. Bu siyasal hareket, özellikle terör olaylarının başlangıcı ve artmasına paralel olarak Türkiye'de özgürlük güvenlik dengesi tartışmalarından en çok etkilenen siyasal hareket olmuştur. Öyle ki bu hareketin temsilcisi olan partilerin kapatılması konusu adeta bir kısır döngüye dönmüştür. Türkiye bu hususta AİHM'de çok kez yargılanmış ve tazminata mahkûm edilmiştir. Siyasi parti yasaklarına ilişkin mevzuatta birtakım düzeltmeler yapılmışsa da Türkiye'de adeta kemikleşmiş olan bu sorunun tek başına mevzuattaki iyileştirmelerle çözülmesi mümkün görünmemektedir.

HDP öncesi legal Kürt siyasal hareketi daha çok özyönetim, özerklik, federasyon, demokratik konfederasyon, ademi merkezîyetçilik, halkların kendi kaderini tayin hakkı gibi politikalar etrafında yürütülürken, bütün bu politikaların önceliği Kürt kimliği olmuştur. HDP ise yürüttüğü popülist sol politikalar ve radikal demokrasi savunusuyla legal Kürt siyasal hareketinde önemli bir dönüşüm yaratmıştır. HDP'nin siyaseti toplumun dışlanan, ezilen ya da azınlıkta kalan kesimlerinin savunuculuğu üzerinden ilerlemiştir. Hareketin önceki partileri de zaman zaman cinsiyet eşitliği, Aleviler, LGBT bireyler, gençler vb. toplumsal kesimlerin haklarına yönelik politikalar yürütmüşse de HDP bu gibi toplumsal kesimlerin haklarını savunmayı daha sistematik bir şekilde yerine getirmiştir.

HDP, günümüze dek Türkiye'de legal Kürt siyasal hareketinin en yüksek oy oranına ulaştığı dönemin partisi olarak da öne çıkmıştır. Bu durumun en büyük sebeplerinden biri de çözüm sürecindeki çatışmasızlık ortamıdır. Ancak HDP'nin çözüm süreciyle birlikte öne çıkardığı “Türkiye Partisi”, “Türkiyelilik” gibi söylemleri toplumun çoğunluğu açısından bir karşılık bulmamıştır. HDP'nin de kendinden önceki partilerle aynı çizgideki özerklik söylemleri ve PKK ile Öcalan güdümünde bir siyaset yapma görüntüsü bu durumun gerçekleşmesindeki en büyük engel olmuştur.

HDP, popülist siyaseti ve radikal demokrasi savunusunu başarılı bir şekilde ortaya koyarak daha fazla toplumsal kesime ulaşmaya çalışmış, toplumsal tabanında büyük umutlar uyandırmıştır. Ancak nihayetinde PKK ile arasına yeterli mesafeyi koyamamış, terörle mücadele konusunda kayda değer bir politika oluşturamamıştır. Bu nedenle de Türkiyelileşmek ve bir Türkiye Partisi olmak yönündeki politikalarının başarıya ulaşması fırsatını ayrılıkçı söylemlerden uzak durmayarak kendi eliyle yok etmiştir.

Hakkında açılan kapatma davasının kapatma ile sonuçlanması halinde şüphesiz ki Kürt siyasi hareketi sona ermeyecektir. Nitekim Parti 2023 seçimlerine doğrudan katılamamış olsa da HDP'li milletvekili adayları seçimlere Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi listelerinden girmiş ve bu parti 61 milletvekilliği kazanmıştır. HDP'nin kapatılması halinde daha önce olduğu gibi legal Kürt siyasal hareketinin başka partiler üzerinden yürütülmeye devam edeceğine şüphe yoktur. Ancak legal Kürt siyasal hareketinden

gelen partilerin kapatılması konusundaki kısır döngünün gelecekte de devam edip etmeyeceği hareketin bundan sonra nasıl ilerleyeceği ile ilgilidir. Legal Kürt siyasal hareketinin HDP'nin başlattığı popülist siyaseti ve radikal demokrasi savunusunu devam ettireceği öngörülebilir. Ancak bahsi geçen kısır döngünün sona ermesi için bu hareketin temsilcisi olan partilerin terör örgütü ile olan -en hafif tabirle- karşılıklı sempati ilişkilerini sona erdirmeleri, başta Kürt sorunu olmak üzere Türkiye'nin tüm meselelerinin çözüm yerinin TBMM olduğunu benimsemeleri gerekecektir.

Kaynakça

- Akkaya, A. (2020). Türkiye'de sol popülizm örneği olarak Halkların Demokratik Partisi. *Ulusalda Küresele Popülizm, Demokrasi, Güvenlik Konferansı*. Ss.7-14, Işık Üniversitesi Yayınları.
- Akkır, R. (2018). Türkiye'de din- siyaset ilişkisi: Halkların Demokratik Partisi (HDP) örneği, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 83-112.
- Anayasa Mahkemesi Kararı. (HEP Kapatma Davası). E.1992/1, K.1993/1, 14/07/1993, RG. Tarih- Sayı: 18.08.1993-21672, <https://siyasipartikararlar.anayasa.gov.tr/SP/1993/1/1>
- Anayasa Mahkemesi Kararı. (ÖZDEP Kapatma Davası). E.1993/1, K.1993/2, 23/11/1993, RG. Tarih- Sayı: 14.02.1994-21849, <https://siyasipartikararlar.anayasa.gov.tr/SP/1993/2/1>
- Anayasa Mahkemesi Kararı. (DEP Kapatma Davası). AYM, E.1993/3, K.1994/2, 16/06/1994, RG. Tarih- Sayı: 30.06.1994- 21976, <https://siyasipartikararlar.anayasa.gov.tr/SP/1994/2/1>
- Anayasa Mahkemesi Kararı. (HADEP Kapatma Davası). E.1999/1, K.2003/1, 13/03/2003, RG. Tarih- Sayı: 19.07.2003- 25174, <https://siyasipartikararlar.anayasa.gov.tr/SP/2003/1/1>
- Anayasa Mahkemesi Kararı. (DTP Kapatma Davası). E.2007/1, K.2009/4, 11/12/2009, <https://siyasipartikararlar.anayasa.gov.tr/SP/2009/4/1>
- Anayasa Mahkemesi Kararı. (HDP Kapatma Davası). E.2021/1, K.2021/1, 31/03/2021, <https://siyasipartikararlar.anayasa.gov.tr/SP/2021/1/1>
- Aydın, S. Çiçek, A. C., Baran, H. (2017). A “Turkization” political movement sacrificed to the conjuncture: Halkların Demokratik Partisi (HDP-Peoples’ Democratic Party), Yücel Acer, Igor Koval, Mehmet Ali İcbay, Hasan Arslan (Ed.), *Recent developments in social sciences: Political sciences and international relations*, (ss.365-374) içinde. IASSR.
- Bardakçı, M. (2016). 2015 Parliamentary elections in Turkey: Demise and revival of AKP’s single-party rule, *Turkish Studies*, 17 (1), 4-18.
- CNN Türk, (2016). “Danıştay’dan belediyede eş başkanlık kararı”, 23.03.2016, 7.12.2021 tarihinde <https://www.cnnturk.com/turkiye/danistaydan-belediyede-es-baskanlik-karari> adresinden alındı.
- Coşkun, V. (2015). “7 Haziran seçimine doğru Halkların Demokratik Partisi (HDP)”, *SETA Analiz*, Sayı: 124.
- Cumhuriyet. (2018). Çözüm sürecini bitiren Ceylanpınar’daki iki polis cinayeti davası da beraatle sonuçlandı, 01.03.2018, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/cozum-surecini-bitiren-ceylanpinardaki-iki-polis-cinayeti-davasi-da-beraatle-sonuclandi-935930>, (Erişim Tarihi: 10.06.2023).
- Democratic Progress Institute. (2013). Turkey’s Kurdish conflict: An assessment of the current process, November 2013, <https://www.democraticprogress.org/wp-content/uploads/2013/12/Turkey-Assessment-December-2013.pdf>, (Erişim Tarihi: 7.12.2021).
- Erdem, F. H. (2019). “31 Mart seçimleri ve Kürtler”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 11, 3 (25), 1548-1565.
- Evrensel. (2019). “Yerel seçimlerde 81 ilde 10 kadın aday zafere ulaştı”, 01 Nisan 2019, <https://www.evrensel.net/haber/376778/yerel-secimlerde-81-ilde-10-kadin-aday-zafere-ulasti> (Erişim Tarihi: 8.12.2021)
- Evrensel. (2021). HDP Eş genel Başkanı Sancar: Kapatma davasının savcısı iktidarsa avukatı da halktır”, 21 Haziran 2021, <https://www.evrensel.net/haber/436000/hdp-es-genel-baskani-sancar-kapatma-davasinin-savcısı-iktidarsa-avukatı-da-halktır> (Erişim Tarihi: 12.6.2023).
- Grigoriadis, I. N. ve Dilek, E. (2018). Struggling for the Kurdish vote: religion, ethnicity and victimhood in AKP and BDP/HDP rally speeches, *Middle Eastern Studies*, 54 (2), 289-303.
- HDK. (2021). Bileşenler, <https://www.halklarindemokratikkongresi.net/hdk/bilesenler/497>, (Erişim Tarihi: 8.12.2021).
- HDP. (2021). Parti Programı, <https://www.hdp.org.tr/tr/parti-programi/8/>, (Erişim Tarihi: 02.05.2021).
- HDP. (2021a). Parti Tüzüğü, <https://www.hdp.org.tr/tr/parti-tuzugu/10/>, (Erişim Tarihi: 02.05.2021).
- HDP. (2017). “Referandumda ‘HAYIR’ hepimize kazandıracak”, 13 Mart 2017, <https://hdp.org.tr/tr/referandumda-hayir-hepimize-kazandıracak/10111/>, (Erişim Tarihi: 04.12.2021).
- İçişleri Bakanlığı. (2017). Terör Nedeniyle Belediyelere Yapılan Görevlendirmeler, <https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/diab/duyurular/Belediyeler.pdf> (Erişim Tarihi:

- 20.11.2021).
- İçişleri Bakanlığı. (2019). Belediyelerdeki Kayyum Sistemi ve Mevcut Durum Raporu, https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/illeridaresi/Yayinlar/KayyumRaporu/kayyum_nih_ai_rapor.pdf (Erişim Tarihi: 12.12.2021)
- Kaya, Z.N. ve Whiting, M. (2018). The HDP, the AKP and the battle for Turkish democracy, *Ethnopolitics*, 18 (1), 92-106.
- Keleş, R. ve Özgül, C., G. (2017). “Belediye organlarına “kayyum” atamaları üzerine bir değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72, (2), 299-313.
- Köse, T. (2017). “Çözüm sürecinin yükseliş ve düşüşü”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 4 (1), 13-40.
- Okudan, Dernek, K. (2014). *1990-2014 dönemi Kürt siyasal hareketinin söyleminin dönüşümü*, [Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Özbudun, E. (2007). Türk Anayasa Mahkemesi’nin yargısal aktivizmi ve siyasal elitlerin tepkisi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62 (3), 257-268.
- Sözcü (2021). “Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, HDP’nin kapatılması için AYM’ye iddianame sundu”, 17/03/2021, <https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/yargitay-cumhuriyet-bassavcisi-sahin-anayasa-mahkemesinde-hdpye-kapatma-davasi-acti-6319533/> (Erişim Tarihi: 04.05.2021).
- TBMM. (2021). Türkiye Büyük Millet Meclisi milletvekilleri dağılımı, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekilllerimiz_sd.dagilim (Erişim Tarihi: 20.11.2021).
- Tekdemir, Ö. (2016). Radikal plüralist demokratik parti olarak HDP’nin “başka Türkiye” önerisi: hasım politikası, agonizm ve popülizm, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71 (4), 1211-1240.
- Venice Commission. (2017). “Turkey opinion on provision of the emergency decree law NO 674 of September 2016”, Opinion No. 888/2017, Strasbourg, 9.10.2017, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2017\)021-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2017)021-e) (Erişim Tarihi: 11.12.2021).
- Venice Commission. (2016). “Turkey opinion on emergency decree laws No: 667-676 adopted following the failed coup of 15 Luly 2016”, Opinion No. 865/2016, Strasbourg, 12.12.2016, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)037-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)037-e) (Erişim Tarihi: 11.12.2021).
- Venice Commission. (2010). Guidelines on political party regulation by OSCE/ODIHR and Venice Commission, 15-16 October 2010, [/https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2010\)024-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2010)024-e) (Erişim Tarihi: 18.12.2022)
- YSK. (1999). 18 Nisan 1999 mahalli idareler genel seçimleri, <https://www.ysk.gov.tr/tr/18-nisan-1999-mahalli-idareler-genel-secimi/2805> (Erişim Tarihi: 15.11.2021).
- YSK. (2014). 30 Mart 2014 mahalli idareler genel seçim, büyükşehir belediye başkanlığı sonucu, <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2014MahalliIdareler/Buyuksehir2014.pdf> (Erişim Tarihi: 10.12.2021).
- YSK. (2014b). 30 Mart 2014 mahalli idareler genel seçim, belediye başkanlığı seçimleri sonucu, <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2014MahalliIdareler/BelediyeBaskanligi2014.pdf> (Erişim Tarihi: 10.12.2021).
- YSK. (2014c). 10 Ağustos 2014 Pazar günü yapılan on ikinci cumhurbaşkanı seçimi kesin sonuçları, https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2014CB/2014CB-Kesin-416_a_Yurtici.pdf (Erişim Tarihi: 3.12.2021).
- YSK. (2015). 7 Haziran 2015 günü yapılan 25. dönem milletvekili genel seçimi- yurtiçi, yurtdışı ve gümrük dahil milletvekili genel seçimi sonucu, <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/7Haziran2015/KesinSecimSonuclari/ResmiGazete/D.pdf> (Erişim Tarihi: 3.12.2021).
- YSK. (2015c). 26. dönem milletvekili genel seçimi sonucu; siyasi partilerin çıkardıkları milletvekili ile bağımsızların sayısı, <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/1Kasim2015/KesinSecimSonuclari/96-E.pdf> (Erişim Tarihi: 18.12.2021).
- YSK. (2017). Yurt içi, gümrük kapısı ve yurt dışı sandıkları anayasa değişikliği halkoylaması sonuç tutanağı, <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2017Referandum/2017HO-Ornek135.pdf> (Erişim Tarihi: 7.12.2021).
- YSK. (2018). 24 Haziran 2018 Pazar günü yapılan cumhurbaşkanı ve 27. dönem milletvekili genel seçimi sonuçlarından cumhurbaşkanlığı seçimi sonuçları hakkında YSK duyurusu, <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/24Haziran2018/KesinSecimSonuclari/2018CB-416D.pdf> (Erişim Tarihi: 10.12.2021).
- YSK. (2018b). 24 Haziran 2018 Pazar günü yapılan cumhurbaşkanı ve 27. dönem milletvekili genel seçimi

sonuçlarından genel seçim sonuçları hakkında YSK duyurusu, <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/24Haziran2018/KesinSecimSonuclari/2018MV-96C.pdf> (Erişim Tarihi: 10.12.2021).

YSK. (2019). Karar No: 4577, Karar Tarihi: 20.05.2019, 31 Mart 2019 Pazar günü yapılan belediye başkanlığı, belediye meclisi üyeliği ve il genel meclisi üyeliği seçimleri sonuçları, <https://www.ysk.gov.tr/doc/karar/dosya/78050/2019-4577.pdf> (Erişim Tarihi: 10.12.2021).